

Barbara ZIEBLIŃSKA
Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
Katedra Stosowanych Nauk Społecznych

DIALOG W „LUDZKIEJ EKOLOGII” PAPIEŻA FRANCISZKA

Streszczenie. W prezentowanym artykule autorka omawia rolę dialogu w „ludzkiej ekologii” przedstawionej w encyklice papieża Franciszka „Laudato si”. Dialog prowadzony na różnych poziomach pozwala uniknąć samodestrukcji, będącej konsekwencją globalnych zmian, a także może doprowadzić do osiągnięcia pełni człowieczeństwa.

Słowa kluczowe: dialog, ludzka i społeczna degradacja, integralna ekologia, globalne zmiany, prawo moralne

THE DIALOGUE IN “THE HUMAN ECOLOGY” OF POPE FRANCIS

Summary. In this article the author discusses the role of the dialogue in the human ecology of the new encyclical of Pope Francis “On Care for Our Common Home”. The dialogue on different levels can help us work against the destruction of the planet we inhabit and achieve the full development of humanity.

Keywords: dialogue, human and social degradation, integral ecology, global change, moral law

1. Wstęp

Współczesne społeczeństwa mierzą się dziś z problemami, które sprowadził na siebie człowiek, kierujący się pragnieniem czynienia społeczeństwa lepszym i wydajniejszym¹. Świat zdaje się być wielkim eksperymentem naukowym, zaś technologia znajduje w nim tak

¹ Arnold J.: Ryzyko. Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2011, s. 14.

szerokie zastosowanie, że człowiek nie może mieć pewności, czy jej skutki pokrywają się z celami. Stan wiedzy nie pozwala przewidzieć możliwych katastrof, a złożoność technologii sprawia, że możliwe są różne interpretacje na bazie odmiennych wartości². Rosnące powiązanie ludzi, rzeczy i natury doprowadza do tego, że wszystkie elementy wpływają na siebie i wzajemnie się przekształcają. Złożone sieci ulegają zmianom i zaczynają działać w inny sposób niż oczekiwano lub planowano. Rozwijając się w sposób nieprzewidziany i niekontrolowany rzeczy zwracają się przeciwko ludziom.

W obliczu niepewności dotyczących możliwych zagrożeń ze strony technologii ludzie w coraz większym stopniu zdani są na opinie zaufanych ekspertów, którzy nie dają pewności założonych skutków ubocznych zaawansowanych technologii. Powstające skutki uboczne są zupełnie nowego rodzaju i rozmiaru. Wielkość zagrożeń sprawia, że coraz mocniej odczuwalne są koszty postępu technicznego i gospodarczego, co skłania do porzucania kauzalno-mechanicznego myślenia na rzecz myślenia kontekstualnego, wiążącego zależności występujące w środowisku i społeczeństwie³. Odczuwany jest powszechnie brak trwałych punktów orientacji aksjologicznej i istnienia trwałego wzorcowego modelu postępowania, który wypracowałby stałe reguły i normy społecznego współżycia, pozwalający na odpowiedzialne wartościowanie rezultatów funkcjonowania nauki i techniki.

Wydaje się, że nowa encyklika papieża Franciszka „*Laudato si*” wnosi istotny wkład w poszukiwanie rozwiązań dla etycznego przezwyciężenia kryzysu ekologicznego. Niniejsze rozważania są próbą analizy roli dialogu w wychodzeniu ze spirali autodestrukcji, wynikającej z degradacji środowiska i więzi społecznych, ukazanej w encyklice papieża Franciszka.

2. Ekologia integralna w ujęciu papieża Franciszka

W encyklice „*Laudato si*” papież Franciszek podejmuje próbę nakreślenia przezwyciężenia zagrożeń wynikających z negatywnych aspektów technokratycznego kapitalizmu. Skupia swoją uwagę na kwestiach ekologicznych, określając ekologię jako badającą relacje między żywymi organizmami a środowiskiem, w którym się one rozwijają⁴. Podkreśla się tu, że środowisko naturalne to szczególna relacja między przyrodą a społeczeństwem, ponieważ

² Ibidem, s. 65.

³ Por. Beck U.: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1986; Beck U.: *Gegengifte. Die organisierte Unverantwortlichkeit*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1989, s. 120; Beck U., Adamski K.: *Władza i technika. Technokratyczna wizja człowieka i społeczeństwa w ocenie nauczania społecznego Kościoła katolickiego*. Diecezjalne Centrum Edukacyjne w Legnicy, Świdnica 2015, s. 165.

⁴ Franciszek, Encyklika *Laudato si*, nr 138-139. Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna TUM, Wrocław 2015. W dalszej części na oznaczenie encykliki stosowany będzie skrót LS.

społeczeństwo zamieszkując przyrodę jest w nią włączone tak, że jest jej częścią aż do wzajemnego przenikania się. Warunki życia i przetrwania społeczeństwa są ściśle ze sobą powiązane, przy czym sieć powiązań jest ciągle rozpoznawana. Ze względu na stopień złożoności powiązań, zrozumienie powodów degradacji całego środowiska i rozwiązywanie problemów ekologicznych wymagają uwzględnienia zarówno procesów gospodarczych, jak i zasad funkcjonowania społeczeństwa, jego zachowań oraz jego sposobu rozumienia rzeczywistości. Wskazuje to na konieczność stosowania rozwiązań integralnych, biorących pod uwagę zdolność do regeneracji każdej części ekosystemu, bez pomijania odniesień społecznych. Nawiązuje się tu do pojęcia zrównoważonego rozwoju, zawartego w Zasadach ogólnych praw i obowiązków Deklaracji z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju⁵.

W refleksji ekologicznej istotne jest, w ujęciu papież Franciszka, uwzględnienie stanu instytucji społeczeństwa, ponieważ każde naruszenie solidarności i przyjaźni obywatelskiej powoduje szkody ekologiczne⁶. Często dochodzi do pogwałcenia ustaw regulujących stosunki międzyludzkie i daje to negatywne skutki w postaci utraty wolności, niesprawiedliwości i przemocy.

Nie można także przeoczyć znaczenia lokalnych kultur, będących częścią tożsamości danego miejsca. Dlatego też nowe kształtujące się procesy mające na uwadze dobro środowiska muszą wynikać z wzorców pochodzących z kultury lokalnej. Troska o bogactwo kultury ludzkości powinna uwzględniać dialog między językiem naukowo-technicznym a językiem potocznym, co może pozwolić na stały udział lokalnych pomiotów w wyjaśnianiu świata symboli i zwyczajów, właściwych danej grupie⁷. Dzięki temu można wspierać tożsamość kulturową danej grupy, jej sens istnienia i współzycia. W przeciwnym wypadku wraz z przyjęciem hegemonicznego stylu życia, powiązanego z określonym sposobem produkcji, może dojść do zaniku pewnych kultur. Taka sytuacja, w opinii papieża, jest równie szkodliwa jak zniszczenie ekosystemu. Szczególną wrażliwość należy wykazywać wobec wspólnot rdzennych mieszkańców, które powinny być głównymi partnerami rozmów przy projektach dotyczących ich terenów. Zwykle ludność ta poddawana jest presji, aby opuściła

⁵ Zasada 3 Deklaracji z Rio mówi, że prawo do rozwoju musi być wypełnione tak, ażeby sprawiedliwie połączyć rozwojowe i środowiskowe potrzeby obecnych i przyszłych generacji, zaś zasada 4 wskazuje, że aby osiągnąć zrównoważony rozwój, ochrona środowiska powinna stanowić nierozłączną część procesu rozwoju i nie może być rozpatrywana oddzielnie od niego. Deklaracja z Rio de Janeiro o środowisku i rozwoju, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1992.htm>, dostęp 3.07.2015.

⁶ LS nr 142, op.cit. Także w Orędziu na Światowy Dzień Pokoju z 2015 roku papież Franciszek przypomina, że państwa powinny czuwać, aby ich ustawodawstwo krajowe rzeczywiście szanowało godność człowieka, broniąc podstawowych praw każdej osoby ludzkiej i przywracając je, jeśli zostały naruszone. Wzywa do rehabilitacji tych, którzy są ofiarami łamania praw i wskazuje na konieczność współpracy instytucji krajowych i międzynarodowych w celu zwalczania zorganizowanej przestępczości, zajmującej się handlem ludźmi i nielegalnym przemytem migrantów. Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2015. Już nie niewolnicy, lecz bracia, http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20141208_messaggio-xlviiii-giornata-mondiale-pace-2015.html, dostęp 3.07.2015.

⁷ LS nr 144, op.cit.

swoje ziemie dla lepszego rozwoju projektów wydobywczych czy rolniczych. Nie uwzględnia się faktu, że dla nich ziemia nie jest dobrem gospodarczym, ale miejscem, z którym muszą współpracować, aby zachować swoją wartość i tożsamość.

Zatem, modele rozwoju zdolne do poszanowania środowiska naturalnego muszą dostrzegać nie tylko te jego znaczenia, które są związane z otaczającą przyrodą, ale także dotyczące ochrony środowiska ludzkiego, ochrony warunków moralnych, możemy więc mówić o „ekologii ludzkiej”⁸.

Papież Franciszek wskazuje, że „ekologia ludzka” powinna uwzględniać naturę człowieka, którą w rozmaitych projektach czy działaniach należy uszanować i nie poddawać manipulacji według swojego uznania. Ekologia jest więc rozumiana jako niezbędna relacja życia człowieka z prawem moralnym, konieczna do stworzenia bardziej godnego środowiska.

3. Podstawowe elementy „ludzkiej ekologii”

„Ludzka ekologia” powinna, zdaniem papieża Franciszka, respektować zasady wypracowane w ramach katolickiej nauki społecznej, a szczególnie zasadę dobra wspólnego, mówiącą, że „dobra wspólne obejmuje sumę tych wszystkich warunków życia społecznego, dzięki którym jednostki, rodziny i zrzeszenia mogą pełniej i łatwiej osiągnąć swoją własną doskonałość”⁹. W ramach dobra wspólnego nieodzowne jest poszanowanie osoby ludzkiej razem z jej podstawowymi prawami dającymi integralny rozwój, stworzenie mechanizmów dobrobytu i bezpieczeństwa socjalnego, ukształtowanie pokoju społecznego, tworzonego przez bezpieczeństwo i stabilność określonego ładu oraz rozwój grup pośrednich, takich jak rodzina, którym zasada pomocniczości zapewnia właściwy rozwój¹⁰. W tej zasadzie istotne jest to, że w sytuacji nierówności staje się wezwaniem do solidarności i opcji preferencyjnej na rzecz ubogich. Szczególne uwrażliwienie na sytuację ubogich w kontekście powszechnego przeznaczenia dóbr ziemi staje się wyróżnikiem myślenia Franciszka o „ludzkiej ekologii”. Jest to troska o wykluczonych z rozwoju. Obejmuje ona także przyszłe pokolenia, którym powinniśmy przekazać środowisko, które powinno być traktowane przez nas jako pożyczka, dana tylko na pewien czas.

⁸ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*, nr 38, www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/centesimus_1.html, dostęp 3.07 2015, oraz LS, nr 150, op.cit.

⁹ Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nr 26, [w:] Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski, Poznań 1967, s. 537-620.

¹⁰ LS, nr 155 i 157, op.cit. Zasada pomocniczości mówi, że „co jednostka z własnej inicjatywy i własnymi siłami może zdziałać, tego jej nie wolno wydzierać na rzecz społeczeństwa”; Sutor B.: *Etyka polityczna*. Fundacja ATK KONTRAST, Warszawa 1994, s. 46.

Degradacje etyczna i kulturalna, charakteryzujące się egoistycznym poszukiwaniem natychmiastowych spełnień i nadmiernym, krótkowzrocznym konsumpcjonizmem, stoją na przeszkodzie rozwojowi wewnątrzpokoleniowej solidarności¹¹. Aby uchronić się przed degradacją świata, trzeba poszukiwać, według papieża Franciszka, odpowiedzi na pytania dotyczące sensu i wartości świata, celu naszej pracy i walki oraz istoty naszego związku z planetą, na której żyjemy.

4. Drogi dialogu

Poszukiwanie odpowiedzi, jak wyjść ze spirali autodestrukcji może się odbywać w dialogu, przebiegającym na wielu poziomach¹². Najpierw jest to dialog na temat środowiska w polityce międzynarodowej. Proponowane rozwiązania niewątpliwie powinny wynikać z perspektywy globalnej i dążyć do globalnego porozumienia dotyczącego, według słów papieża Franciszka, zaplanowania zrównoważonego i zróżnicowanego rolnictwa, rozwijania odnawialnych i mało zanieczyszczających form energii, promowania większej efektywności energetycznej, lepszego zarządzania zasobami leśnymi i dostępu do wody pitnej. Kwestie te obecne są w debacie publicznej, ale pomimo ustalenia odpowiednich zasad w Rio de Janeiro w 1992 roku, nie istnieją mechanizmy monitoringu ich wprowadzania, okresowego przeglądu i sankcji w sytuacji naruszenia postanowień Deklaracji z Rio. Istnieją kraje, stawiające własne interesy narodowe ponad globalnym dobrem wspólnym. Znaczącym problemem jest brak porozumień na temat odpowiedzialności tych, którzy muszą ponosić wyższe koszty transformacji energetycznej. Papież Franciszek przypomina, że kraje, które odniosły korzyści z wysokiego stopnia uprzemysłowienia, co związane było ze znaczną emisją gazów cieplarnianych, ponoszą większą odpowiedzialność za rozwiązanie stworzonych przez siebie problemów.

Jako kolejny ze sposobów poszukiwania odpowiedzi o sensowne działanie w ramach ochrony szeroko pojętego środowiska jawi się dialog zmierzający ku nowej polityce w wymiarach ogólnonarodowym i lokalnym. Na tej płaszczyźnie istotne są struktury polityczna i instytucjonalna, czuwające nad stosowaniem norm pozwalających unikać złych praktyk i walczyć z korupcją. Normy samorządowe, wynikające z głęboko zakorzenionych wartości rdzennych mieszkańców, mogą skutecznie wpływać na ochronę środowiska, zaś presja ludności wywierana na władzy politycznej może sprzyjać poszukiwaniu nowych dróg na rzecz ułatwień inicjatyw osobistych i zbiorowych. Podkreśla się, że generowanie rozwoju, a nie opanowanie przestrzeni władzy służy długofalowym rozwiązaniom problemów

¹¹ LS, nr 164, op.cit.

¹² LS, nr 163-165, op.cit.

ekologicznych¹³. Należy tworzyć przestrzeń do podejmowania inicjatywy: trzeba odnawiać stosunki pracy, wypróbować nowe formy uczestnictwa, obmyślać nowe sposoby wchodzenia w świat, tworzyć nowe procesy i uruchamiać zdolności i inteligencję do wzrastania dobra¹⁴. Na poziomie lokalnym istotne jest wielkoduszne ukierunkowanie, wynikające z wysokich wartości humanistycznych.

W przypadku analizy wpływu różnorodnych czynników i inicjatyw na środowisko nieodzowne jest osiągnięcie konsensusu przez różne podmioty społeczne, co możliwe jest przy dobrym poinformowaniu o różnych aspektach zagrożeń towarzyszących możliwym, korzystnym rozwiązaniom. W dyskusjach naukowych obok legalizmu wymagane są szczerść i prawda o możliwym ryzyku, przy czym kultura konsumpcyjna, nastawiona na wartości doraźne, może nie zwrócić uwagi na naruszenie jakości życia, wynikające z zagrożenia hałasem, ograniczenia pola widzenia czy utraty wartości kulturowych¹⁵.

Inicjatywy w dziedzinie przedsiębiorczości powinny być rozeznawane pod kątem zgodności z zasadą ostrożności, zasadą nr 15 Deklaracji z Rio, która wymaga, aby planowany projekt był zatrzymany lub zmieniony, jeżeli obiektywna informacja prowadzi do przewidywania poważnych i nieodwracalnych szkód. Tylko obiektywny i przekonujący argument, że tego typu szkody nie zostaną wyrządzone, mogą wesprzeć dany projekt. W wyniku uczciwej i przejrzystej debaty może nastąpić zaniechanie projektu, pewna modyfikacja lub opracowanie propozycji alternatywnych.

Na płaszczyźnie dialogu polityki i ekonomii papież Franciszek wskazuje, w kontekście dobra wspólnego, na to, że gospodarka ma służyć życiu, szczególnie ludzkiemu. Nie jest zatem godne stwarzanie nowych możliwości konsumpcji, kosztem grabieży natury. Dyskurs ekologiczny powinien wyjść poza logikę finansów, uznając, że z postępem mamy do czynienia wtedy, gdy jakość życia jest integralnie wyższa¹⁶. Polityka ma promować takie zarządzanie kryzysem, aby słabi i mniej zdolni mogli odnaleźć sobie drogę życia.

Jako że nauki empiryczne nie wyjaśniają w pełni istoty wszystkich stworzeń całej rzeczywistości, istotne jest poszukiwanie, zdaniem papieża Franciszka, motywacji umożliwiających współzycie, poświęcenie i życzliwość. Źródłem tych postaw może stać się religia, pobudzając do postaw miłości, sprawiedliwości i pokoju¹⁷. Dialog religii z nauką może pobudzić do ukierunkowania na kształtowanie nowego humanizmu, wrażliwego na obronę ubogich i budowanie sieci braterstwa i szacunku.

¹³ LS, nr 177-180, op.cit.

¹⁴ Franciszek: Przesłanie wideo do uczestników IV Festiwalu Nauki Społecznej Kościoła w Weronie. "Społeczeństwo", nr 5-6, 2014, s. 169-171.

¹⁵ LS, nr 184, op.cit.

¹⁶ LS, nr 194, op.cit.

¹⁷ LS, nr 200, op.cit.

Nauczanie społeczne Kościoła słowami papieża wzywa chrześcijan do zaangażowania wspólnotowego w przewycięzaniu niesprawiedliwosci i zagrozeń niesionych przez materialistyczny konsumpcjonizm i technokrację, tak by ludzie mogli się cieszyć poszanowaniem swej podmiotowości i praw, osiagając pelnię czlowieczęstwa.

5. Podsumowanie

Celem niniejszych rozważań była próba przeanalizowania propozycji dialogu, mającego pomóc w znalezieniu dróg wyjścia z kryzysu nekającego współczesne społeczeństwo, przedstawionego w encyklice papieża Franciszka „Laudato si’”. Proponowana „ludzka ekologia”, nawiązująca do nauczania papieża Jan Pawła II i Benedykta XVI, podkreśla znaczenie społecznego wymiaru globalnych zmian. Tylko uwzględnienie związku moralnych praw i ludzkiego życia pozwoli na rozwinięcie integralnej ekologii, która da szansę na przewycięzenie kryzysu.

Bibliografia

1. Adamski K.: Władza i technika. Technokratyczna wizja człowieka i społeczeństwa w ocenie nauczania społecznego Kościoła. Diecezjalne Centrum Edukacyjne w Legnicy, Świdnica 2015.
2. Arnold J.: Ryzyko. Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2011.
3. Beck U.: Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1986.
4. Beck U.: Gegengifte. Die organisierte Unverantwortlichkeit. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1989.
5. Deklaracja z Rio de Janeiro o środowisku i rozwoju, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1992.htm>, dostęp 3.07.2015.
6. Franciszek: Laudato si’. Wrocławska Księgarnia Archidiecezjalna TUM, Wrocław 2015.
7. Franciszek: Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2015 r., http://w2.vatican.va/kontent/Francesco/pl/messageas/peace/documents/papa-francesco_20141208_massagio-xlvi-giomata-mondiale-pace-2015.html.
8. Franciszek: Przesłanie wideo do uczestników IV Festiwalu Nauki Społecznej Kościoła w Weronie. „Społeczeństwo”, nr 5-6, 2014.
9. Jan Paweł II: Encyklika Centesimus annus nr 38, www.opoka.org.pl/biblioteka/.W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/centesimus_1.html.

10. Sobór Watykański II: Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nr 26, [w:] Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski, Poznań 1967.
11. Sutor B.: *Etyka polityczna. Ujęcie całościowe na gruncie chrześcijańskiej nauki społecznej*. Fundacja ATK KONTRAST, Warszawa 1994.

Abstract

In this article the author discusses the role of the dialogue in the human ecology of the new encyclical of Pope Francis “On Care for Our Common Home”. The dialogue on different levels can help us work against the destruction of the planet we inhabit and achieve the full development of humanity. The social dimensions of the global change show that the growth in the past two centuries has not led to an improvement in the quality of live. We cannot overcome environmental degradation unless we pay attention to causes related to human and social degradation. The Pope suggests that we should take into account human and social elements of an integral ecology. Human ecology implies the relationship between human life and the moral law. The encyclical shows the major path of dialogue which can help us escape the self-destruction: dialogue on the environment in the international community, dialogue for the new national and local policies, dialogue and transparency in making decision and in politics, dialogue for human fulfillment.